

Kašteli Lupoglava

Žigmund, Jana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:192124>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“

JANA ŽIGMUND

KAŠTELI LUPOGLAVA

Završni rad

Pula, 2023.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“

JANA ŽIGMUND

KAŠTELI LUPOGLAVA

Završni rad

JMBAG: 0303095285, redovita studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturno – povijesni spomenici

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: red. prof. dr. sc Slaven Bertoša

Pula, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Jana Žigmund, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 17. kolovoza 2023.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, Jana Žigmund, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Kašteli Lupoglava“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 17. kolovoza 2023.

Sadržaj:

UVOD	1
1. Nastanak istarskih kaštela.....	2
1.1. Povijesne odrednice istarskih kaštela.....	3
1.2. Povijest Lupoglava.....	5
2. Kulturna vrijednost kaštela u Lupoglavu	6
2.1. Obitelj Brigido	8
2.2. Obitelj Eberstein	9
2.3. Značaj kaštela za lokalnu zajednicu.....	11
3. Kašteli kao baština i identitet Lupoglava.....	12
4. Usporedba ostalih kaštela s lupoglavskim	14
4.1. Boljun.....	14
4.2. Dvigrad	16
4.3. Kožljak.....	17
4.4. Kršan	19
4.5. Momjan	20
4.6. Paz.....	22
4.7. Petrapilosa.....	23
4.8. Rašpor	25
4.9. Svetvinčenat	26
4.10. Šumber	28
5. Valorizacija lupoglavskog kaštela	29
5.1. . Muzej obitelji Brigido.....	30
5.2. Kulturni centar Lupoglav	31
ZAKLJUČAK.....	33
POPIS LITERATURE	34
POPIS SLIKA I TABLICA	36

SAŽETAK	37
SUMMARY	38

UVOD

Gradnja kaštela obilježila je srednjovjekovlje Istre i igrala ključnu ulogu u definiranju mjesta, naselja i gradova. Kašteli u Istri služili su kao simboli identiteta i važni su elementi kulturne i povijesne baštine. Kašteli su bili građeni prema uzoru na europske.

„Područje Lupoglava je bilo naseljeno još u prapovijesti, a u srednjem vijeku na tom mjestu se uzdiže feudalni kaštel na litici, iznad sela Gorenja Vas. Prvi put se spominje 1264. kao kaštel akvilejskog patrijarha.“¹ Svaki kaštel ima svoju posebnost i značaj, a stoga je nužna njihova valorizacija kako bi se stvorila kvalitetna i raznovrsna ponuda. Međutim, najveći problem današnjice je što većina kaštela propada i ne pridaje im se dovoljna važnost i interes za obnovom u turističke svrhe.

Glavna hipoteza ovog rada je da obnova kaštela u Lupoglavu značajno pridonosi očuvanju kulturne baštine i potiče razvoj turizma u regiji. U prvom dijelu rada bit će opisani nastanak i razvoj kaštela te povijest Lupoglava, kao i važne plemićke obitelji koje su posjedovale kaštele. Drugi dio rada usredotočit će se na kulturnu vrijednost kaštela i njihovu važnost za lokalnu zajednicu, uz prijedloge za obnovu kaštela. Također, bit će provedena analiza odabranih kaštela u Istri te će se usporediti s kaštelima Lupoglava.

U radu će biti istaknuto značenje kaštela za ljude u prošlosti, kada su oni služili kao mjesta obrane i simboli moći plemićkih obitelji. Autorica će kroz odabrane slike pokušati prikazati kako su kašteli nekad izgledali i u kakvom su stanju danas. Cilj rada je istaknuti važnost kaštela za Lupoglav i njegove stanovnike te ukazati na značaj obnove ovog kulturnog spomenika.

¹ Istarski kašteli: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf (25. lipnja 2023.)

1. Nastanak istarskih kaštela

Kroz povijest ljudi su gradili obrambene građevine kako bi osigurali sigurnost na određenim područjima. Takve građevine često su se nalazile na nedostupnim vrhovima, uz močvarne prolaze, pored vodenih tokova ili na strateškim položajima duž pomorskih i kopnenih puteva. S porastom nesigurnosti, gradska naselja i feudalni gradovi su izgradili manje obrambene jedinice poput promatračnica, malih tvrđava i čardaka, često ih raspoređujući tako da su zajedno činili obrambene pojase. U srednjovjekovnoj Istri gradnja kaštela je imala poseban značaj. Kaštel je bio cjelina izgrađena u srednjem vijeku, uglavnom s obrambenim karakterom, obično sa stalnom posadom i stanovništvom. Istarski kašteli su bili nadahnuti sličnim građevinama u drugim dijelovima Europe, poput Italije, Austrije i Njemačke.²

Tijekom stoljeća često su mijenjali vlasnike, bili su razarani, nadograđivani i proširivani. S istarskim kaštelima povezane su brojne legende i priče. Prvi pisani izvori o istarskim kaštelima potječu iz 1102. Kašteli imaju mnoge arhitektonske sličnosti - izgrađeni su od kamena i uključuju glavnu kulu, zidine, stambene prostorije, gospodarske prostore i dvorište. Veličina kaštela ovisila je o financijskim mogućnostima vladara. Ulazak u kaštel se obavljao preko pokretnog mosta ili dobro obranjenih ulaznih točaka. U 16. stoljeću, dolaskom vatrenog oružja, značaj kaštela je opao jer su čak i najviše kule bile ranjive na topovsku paljbu. To je dovelo do napuštanja kaštela i preseljenja stanovništva u obližnje gradove, dok se samo nekoliko kaštela u Istri prilagodilo novim vojnim taktikama i obnovilo se s nižim zaobljenim kulama koje bi omogućile kotrljanje topovskih kugli niz njih.³

² Istarska enciklopedija, Kaštel : <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1328> (25. lipnja 2023.)

³ Istarski kašteli: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf (25. lipnja 2023.)

Slika 1. Karta istarskih kaštela

Izvor: Integrirani program za susjedstvo Slovenija – Mađarska – Hrvatska 2004. – 2006., : *Istarski kašteli – I castelli istriani*, Revitas, 2007., str. 3.

1.1. Povijesne odrednice istarskih kaštela

Kašteli predstavljaju iznimno značajne simbole srednjovjekovnog doba, obogaćeni bogatom arhitekturom i povijesnom baštinom. Ovi monumentalni kameni spomenici dominiraju krajobrazom, podsjećajući nas na davna vremena viteških pustolovina, vladara i umjetnika. „Kroz svoje postojanje, kašteli su postali svjedoci prošlosti, skrivajući priče iz različitih povijesnih razdoblja koja su oblikovala našu suvremenost i doprinijela oblikovanju

Europe kao geokulturne cjeline sa mnogim narodima, kraljevinama i političko-upravnim regijama.“⁴

Unatoč svojoj teritorijalnoj raznolikosti, ta područja bila su povezana najviše s tradicijom i vjerom. Kašteli su tako postali ne samo svjedoci povijesti već i važan element kulturnog identiteta koji odražava raznolikost i povezanost europskog nasljeđa.⁵

Istra kao europska regija posebno se ističe kao multikulturalno područje s talijansko-romanskim, germanskim i slavenskim etno-kulturnim utjecajima tijekom srednjeg vijeka. Stoga je srednjovjekovno razdoblje od iznimne važnosti za Istru, koja zbog svog kulturno-povijesnog nasljeđa zahtijeva širi europski interpretativni kontekst. Srednjovjekovni kašteli upravo otkrivaju Istru kao pograničnu regiju oblikovanu brojnim europskim povijesnim čimbenicima, uključujući careve Rimskog Carstva, moćne plemićke obitelji, utjecajne crkvene velikodostojnike i najvažnije, Mletačku Republiku, moćnog vladara cijelog Jadrana.

Kašteli su također bili poveznica Istre s različitim dijelovima Europe, posebice s današnjom regijom Veneto na Apeninima. Istarski dvorci privlačili su mnoge ugledne talijanske obitelji. Obitelj Contarini kupila je markiza od Završja i Montecuccolija, kojemu je povjereno upravljanje Pazinskom i susjednim županijama. Djelovanje ovih obitelji, a u nekim slučajevima i njihovo ovjekovječenje, ostavilo je neizbrisiv trag u kulturno-povijesnom krajoliku Istre.

Česti sukobi srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih istarskih političkih čimbenika utjecali su na izgradnju i utvrđivanje brojnih kaštela, posebice onih koji su se nalazili u graničnim područjima administrativnih enklava. Naravno, gubitnici su često bili prisiljeni demilitarizirati svoje dvorce, kao što je bio Momjan sredinom 14. stoljeća. Dok je Momjan ovo suđenje uspješno preživio i ponovno oživio kao kaštel (tj. grad), mnogi dvorci nisu bili te sreće.⁶

⁴ Istarski kašteli: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf, (25. lipnja 2023.)

⁵ Ibid., str. 12.

⁶ Ibid., str. 14. -15.

1.2. Povijest Lupoglava

Lupoglav je nekada bio u vlasništvu Kuće Austrije na sjeveroistočnom dijelu Istre, predstavljajući najsjeverniji posjed te obitelji na poluotoku. Ova gospoštija obuhvaćala je područja Semića, Gorenje i Dolenje Vasi, Lesišćine te Lupoglava, koji je bio glavno središte i dao ime toj upravnoj jedinici. Tijekom prošlih stoljeća, ovo važno raskrižje starih puteva imalo je iznimnu važnost. Već oko 1000. godine na tom području postojala utvrda koja je omogućavala kontrolu trgovačkih putova koji su prolazili kroz to područje. Ta utvrda je bila dio sustava utvrda podignutih od strane istarskih grofova radi obrane istočnih granica Istarske marke. Na tom lokalitetu, iznad crkve sv. Marije iznad Gorenje Vasi, danas se nalaze slabo očuvani ostaci ruševina, gdje se nekada nalazio stari kaštel u Lupoglavu. Taj kaštel je imao ulogu središta njemačkog vazala kojem je bila dodijeljena odgovornost za obranu i nadzor tog područja.

Na tom području, gdje je naselje već u prapovijesti, razvio se feudalni kaštel na visokoj litici iznad sela Gorenje Vas. Prvi pouzdani izvori koji spominju taj kaštel potječu iz 1264. kao posjed akvilejskog patrijarha. „Upravljali su njime vazali feudalnih obitelji, među kojima su se istaknuli Gorički, Ebersteini i Herbersteini, te se postupno oblikovala Lupoglavska gospoštija koja je obuhvaćala Gorenju i Dolenju Vas, Lesišćinu i Semić, te izdvojene posjede Krajcar Breg, Krbune, Sutivanac i Šumber. Habsburgovci su ga stekli 1525., nakon čega su ga prepustili svojim vazalima, među kojima se ističe Petar Kružić, kliški knez i senjski kapetan.“

7

Grb Općine Lupoglav predstavlja pravokutni štit crvene boje s zlatnim rubom. „U središtu grba nalazi se zlatnik s likom dvoglavog starorimskog boga Jana, dok je oko zlatnika prikazana zlatna zmija koja jede svoj rep. Zastava Općine Lupoglav također je crvene boje i sadrži grb u sredini. Ovaj grb se koristi od 2000., dok je prvobitni grb općine, usvojen 1994., prikazivao kaštel s četiri kule i zidinama na zelenom brijegu u starofrancuskom stilu. Za vrijeme talijanske uprave, Općini Lupoglav je 1937. dodijeljen grb s prikazom sv. Jurja koji ubija zmaja.“⁸

⁷ Istrapedia, Lupoglav: <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/102/lupoglav> (25. lipnja 2023.)

⁸ Istrapedia, Lupoglav: <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/102/lupoglav> (25. lipnja 2023.)

Slika 2. Grb Lupoglava

Izvor: Istrapedia, Lupoglav: <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/102/lupoglav> (25. lipnja 2023.)

2. Kulturna vrijednost kaštelâ u Lupoglavu

Kašteli u Lupoglavu predstavljaju iznimnu kulturnu vrijednost koja obuhvaća bogatu povijest, arhitekturu i kulturno nasljeđe ovog područja. Ovo poglavlje istražuje kulturnu važnost kaštela u Lupoglavu i njihovu ulogu u oblikovanju lokalnog identiteta i povijesne baštine. Povijest kaštela u Lupoglavu seže unatrag u srednji vijek, kada su izgrađeni kao feudalne utvrde na strateškim lokacijama. Kaštel Lupoglav, predstavlja važan kulturni spomenik u Istri. Imajući stratešku poziciju, kontrolirao je ključne prometnice koje su povezivale Liburniju s Istrom, Krasom i Furlanijom, te dolinu rijeke Raše s Bužeštinom. Tijekom srednjeg i ranog novog vijeka, kaštel Lupoglav bio je jedan od najvrednijih kaštela na kontinentalnom dijelu poluotoka i ponos Goričke, odnosno austrijske Istre. Najstarija povijest Lupoglava nije potpuno razjašnjena, ali se vjeruje da se toponim Lompaga odnosi upravo na Lupoglav. Prvi pouzdani izvori o kaštelu potječu iz 1264., kada ga je akvilejski patrijarh predao obitelji Gorički. Kasnije je Lupoglav prešao pod vlast kuće Eberstein, a zatim su ga naslijedili Herbersteini. Godine 1525. kaštel je prepušten Ferdinandu Habsburškom, a potom Petru Kružiću, senjskom vojskovođi koji se istaknuo u obrani Klisa od Osmanlija. Kroz povijest, Lupoglav je često mijenjao vlasnike, a priča o prodaji i nasljeđivanju postala je duga i zapletena. Godine 1634. kaštel je kupio Pompeo Brigido iz Trsta, a obitelj Brigido je kasnije napustila stari Lupoglav i izgradila novu rezidenciju. „Nakon toga, stari Lupoglav je počeo

propadati, a pod upravom obitelji Sottocorona iz Vodnjana i kasnije Markgrofovije Istre, kaštel je postao ruševno i zapušteno zdanje. Kaštel Lupoglav danas je vrijedan kandidat za temeljitu obnovu. Iako se nalazi u ruševnom stanju, obnova bi mu mogla vratiti barem dio nekadašnjeg sjaja. Kada bi se obnovio, kaštel bi mogao postati atraktivna turistička destinacija, čineći važnu kariku u lancu kaštela duž rijeke Raše.“⁹

Slika 3. Veduta Lupoglava 17. st.

Izvor: Kašteli Istre, Lupoglav: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf, 25. lipnja 2023.

⁹ Kašteli Istre, Lupoglav: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf (25. lipnja 2023.)

2.1. Obitelj Brigido

Obitelj Brigido je plemićka obitelj koja je djelovala u razdoblju od XVI. do XIX. stoljeća te je ostavila neizbrisiv trag u povijesti Lupoglava. Pompeo II. Brigido, rođen u Trstu, bio je pravnik po struci. Godine 1634., za 42 000 florina kupio je kaštel Lupoglav od tadašnjeg vlasnika Johanna Eggenberga, kojem je služio kao tajnik. Zahvaljujući svojim zaslugama, car je obitelji Brigido dodijelio barunsku čast, povezanu s posjedom u Lupoglavu. God. 1646. Obitelj je dala sagraditi novi kaštel, poznat kao današnji kaštel, smješten u dolini, zapadnije od stare utvrde. Osim što je obnašao dužnost austrijskog državnog tajnika, bio je poznat i kao iznimno ugledna osoba. Kako nije imao potomstva, posjed u Lupoglavu ostavio je svojoj braći Lorenzu i Girolamu. Obitelj Brigido je više od dva i pol stoljeća posjedovala kaštel Lupoglav te su, prema povjesničaru P. Petroniju, ostvarili značajne prihode. Nasljedna linija Lorenza postala je posebno važna tijekom vremena Pompea III. i praunuka Giovannija Girolama, čiji je sin Pompeo IV. od 1782. do 1803. obnašao dužnost tršćanskog upravitelja te je bio najugledniji član obitelji. Godine 1777., carica Marija Terezija ukazala mu je čast i imenovala ga grofom. Na svom ljetnikovcu Pompeo IV. je unaprijedio poljoprivredu, uzgajao angorske koze te egipatske i merino ovce, te pretvorio Lupoglav u prosperitetno imanje kojim je upravljao uz pomoć angažiranog upravitelja. Naslijedio ga je sin Paolo Maria, a zatim njegove unuke Paolina i Fernanda, kojima je otac Giuseppe Ferdinando stradao u dvoboju u Beču. Godine 1883., oslobođene svih feudalnih veza, odlučile su prodati svoje posjede u Lupoglavu Tommasu Sottocoroni iz Vodnjana.¹⁰

¹⁰ Istrapedia, Brigido: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2959/brigido>, (25. lipnja 2023.)

Slika 4. Grb obitelji Brigido

Izvor: Slaven Bertoša, *Osebužno mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb 2011., str. 39.

2.2. Obitelj Eberstein

„Eberstein, plemićka obitelj koja je stoljećima posjedovala zemljišta u Istri, bila je jedna od moćnijih goričkih ministerijalnih obitelji. Najkasnije 1326. stekli su posjed u Lupoglavu od grofa Alberta Goričkog. Međutim, njihova prisutnost u Istri datira još od ranijeg vremena. Navodno oko 1300. Friedrich je dobio od akvilejskog patrijarha Rajmunda u feud selo Paz, gdje je počeo graditi prvu utvrdu.“¹¹

Godine 1339. patrijarh Bertrand im je dodijelio posjed u selu Marčenegli na Buzetštini. Tadašnji posjednik Erchard također je posjedovao Lupoglav i Sovinjak.“ Nakon Erchardove smrti bez izravnih nasljednika, Lupoglav je prešao na njegove nećake Nikolu, kapetana Pazina, i Albrechta, koji se 1373. spominje kao „Ebersteiner von Moernuels“. Posljedni muški potomak obitelji, Mixe, držao je Lupoglav kao feud do kraja XIV. stoljeća. Lupoglav nasljeđuje kći Ana, ona svojom udajom prenosi posjed obitelji Herberstein.¹²

Ebersteini su živjeli u Lupoglavu, u dijelu koji lokalni stanovnici nazivaju 'Starim gradom', iako je sada u ruševnom stanju. Također, postojao je kaštel u dolini, koji je XVII.

¹¹ Slaven Bertoša, *Osebužno mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb 2011., str. 31. – 51.

¹² Ibid., str. 52.-53.

stoljeću izgradila obitelj Brigido, a poznat je kao grad. Upravljanje utverdama bilo je povjereno kaštelanima.¹³

Grb obitelji Eberstein nalazi se u crkvi sv. Nikole u Pazinu, a sastoji se od razdijeljenog štita na četiri polja, pri čemu su prvo i četvrto polje obojeni crvenom bojom, dok su drugo i treće polje bijeli.¹⁴

2.3. Obitelj Herberstein

Herbersteini, koji su tijekom 130 godina boravka u Istri dosegli vrhunac svoje moći, potječu iz Gornje Štajerske, gdje se nalazila njihova matična utvrda uz rijeku Feistritz, koja im je dala ime. Ponosili su se iznimno starim plemstvom, koje datira čak iz 10. stoljeća: već u vrijeme Otona Velikog, sedmero braće Herberstein sudjelovalo je 955. u bitki na Lechu protiv Mađara, a 1165. Anselmo Herberstein nastupio je na Desetoj viteškoj igri u Zürichu. Na njihovom grbu nalazila se srebrna srna na crvenom polju.¹⁵

Günther, prvorođeni sin Heinricha Herbersteina i Anne Haag, prvi put je stigao u Istru 1406. kao kapetan Pazinske knežije u ime vojvode Ernesta Austrijskog. Vjerojatno nije obnašao tu dužnost do 1412., kako tvrdi Kandler. Naime, 1407. Pazinska knežija je kao zalog ustupljena Rambertu Walseeovcu, koji se u sljedećim godinama otvoreno sukobio s vojvodom Ernestom, pa sigurno nije dopustio da službenik njegovog suparnika bude u Pazinu. U to vrijeme, područje Lupoglava još je bilo relativno malo i nije se širilo izvan starih granica iz prije 150 godina. Tek su Günther Herberstein i njegovi nasljednici proširili područje gospoštije, posebice prema sjeveru. Sela Semić i kasnije Lesiščina, koja su nekada bila pod upravom Črnoga grada, trajno su se uključila u Lupoglavsku gospoštiju, koja je na istoku, na području Planika, graničila s Veprincem, kaštelom Walseeovaca koji je 1466. prešao u vlasništvo Habsburgovaca. Na sjeveru su se nalazili Lanišće i Roč, na zapadu Borut i mletački Hum, a na jugu Boljun, Vranja i Brest, naselja Pazinske knežije. Günther Herberstein umro je 1421. i pokopan je pored supruge, na groblju u Wolfsbergu u Koruškoj. Naslijedile su ga kćeri Dorotea i Elizabeta, kojima je oporukom ostavio i posjede koje je dobio od svoje supruge. Tako je prva stekla Wolfsberg, a druga Eberstein. No, Lupoglav i svoj dio utvrde Herberstein nije dao njima,

¹³ Istrapedia, Obitelj Eberstein: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/678/eberstein> (22. kolovoza 2023.)

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Slaven Bertoša, *Osebnost mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb 2011., str. 28. –31.

već bratićima s očeve strane Georgu i Andreasu, sinovima Otta Herbersteina. Oni su 1427. odlučili podijeliti sve zajedničke posjede, pri čemu je stariji Georg dobio dobra u Štajerskoj i nastavio živjeti u obiteljskom kaštelu, dok je Andreas za mjesto stanovanja odabrao Lupoglav.¹⁶

Slika 5 Grb obitelji Herberstein

Izvor: Slaven Bertoša, *Osebužno mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb 2011., str. 28.

2.4. Značaj kaštela za lokalnu zajednicu

Valorizacija kaštela Lupoglav imala bi značajan doprinos lokalnoj zajednici na više razina. Prvobitno bi uvelike utjecala na turizam i gospodarstvo. Obnovom i otvaranjem kaštela Lupoglav kao turističke atrakcije privuklo bi se posjetitelje i potaknulo razvoj turizma u regiji.

¹⁶ Slaven Bertoša, *Osebužno mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb 2011., str. 28.

To bi rezultiralo povećanim brojem turističkih posjeta uz otvaranje popratnih sadržaja. To bi pružilo priliku lokalnim obrtnicima i poduzetnicima da razviju svoje poslovne ideje, uz otvaranja novih radnih mjesta za lokalno stanovništvo.

Obnovljeni kašteli pružili bi priliku lokalnom stanovništvu da istražuje i ističe kulturno nasljeđe svog područja. Organizacija kulturnih događaja u kaštelu omogućila bi lokalnom stanovništvu da se aktivno uključi u očuvanje i promociju kulturnog identiteta. Ovo se također može i povezati s gospodarstvom jer bi se tako opet mogao potaknuti razvoj lokalnih umjetnika i obrtnika koji bi mogli surađivati u stvaranju autentičnih proizvoda i priča inspiriranih kaštelom i tadašnjim životom.

Valorizacija kaštela Lupoglav stoga bi imala širok spektar pozitivnih utjecaja na lokalnu zajednicu, uključujući ekonomski razvoj, očuvanje kulturnog identiteta, povećanje turističke privlačnosti i promicanje društvenog angažmana. Ova revitalizacija ne samo da bi donijela gospodarske koristi već bi i pridonijela osjećaju ponosa i pripadnosti lokalnoj zajednici, čime bi se unaprijedila kvaliteta života stanovnika Lupoglava.

3. Kašteli kao baština i identitet Lupoglava

Ovo poglavlje je posvećeno novom kaštelu Lupoglav. U Lupoglavu postoje dva kaštela, no stariji je potpuno uništen; stoga će se prikazati samo noviji kaštel i njegov utjecaj na baštinu i sam identitet Lupoglava.

Novi kaštel Lupoglav (slika 6.), izgrađen sredinom 17. st, predstavlja važan dio lokalne baštine i identiteta zajednice. Njegova gradnja pokazuje važnost koju je obitelj Brigido, vlasnik Lupoglava u to vrijeme, pridavala sigurnosti i funkcionalnosti novog kaštela. Izgled novog kaštela obuhvaća zgradu okruženu zidinama s četiri male kule. Uz sam kaštel, izgrađeni su i pomoćni objekti koji su funkcionirali u skladu s njegovom svrhom. Kaštel je služio kao centar upravljanja i stambeni prostor obitelji, a prostor oko njega postao je središte razvoja novog naselja u 19. st. Ostaci ovog imponantnog izdanja i dalje su vidljivi, predstavljajući svjedočanstvo o bogatoj povijesti i tradiciji Lupoglava. Nekadašnja rezidencija obitelji Brigido obnovljena bi mogla postati značajan kulturni spomenik te pridonijeti turističkom potencijalu ovog kraja. Restauracija kaštela može omogućiti organizaciju kulturnih događaja, što bi oživjelo kulturnu scenu Lupoglava te privuklo lokalno stanovništvo da se više zanima za taj

dio povijesti. Obnova i restauracija kaštela pridonijela bi jačanju lokalnog identiteta i ponosa zajednice, omogućujući stanovnicima da se povežu s bogatom poviješću svog kraja.¹⁷

Slika 6. Kaštel Lupoglav

Izvor: Istra Terra Magica, Kaštel u Lupoglavu: <https://www.istriaterramagica.eu/novosti/kultura/kastel-u-lupoglavu-nekadasnji-dragulj-austrijske-istre-podno-cicarije/> (25. lipnja 2023.)

Nije poznato točno kada je stara utvrda u Lupoglavu srušena. Moguće je da se to dogodilo zbog požara ili potresa. Ono što je sigurno jest da su ruševine stare utvrde poslužile kao građevinski materijal za izgradnju novog kaštela u dolini. U 17. stoljeću stara utvrda je još uvijek bila očuvana s njenim zidinama i kulama. Valvasorov crtež iz 1680. prikazuje vrata s polukružnim ulazom, kojim se pristupalo putem koji je vijugao uz kamenite obronke brda.

¹⁷ Marijan Bradanović, *Novi kaštel Lupoglav*, Zbornik Općine Lupoglav, Lupoglav 2005., str. 57.-61.

Novi kaštel, koji je danas smješten u dolini i zapadnije od stare utvrde, počeo je graditi Pompeo II. Brigido, a izgradnja je završena 1646. Riječ je o zgradi na dva kata, okruženoj zidinama na kojima su četiri male kule. Na zidinama stražnjih vrata je ugrađen obiteljski grb s imenima Lorenza i Girolama, koji potječe iz stare utvrde, gdje je možda krasio obnovljena vanjska vrata. U pomoćnoj zgradi današnjeg kaštela nalazio se zatvor, a ispod zemlje jedna kaznena ćelija. Obje su se prostorije koristile sve do 1847.¹⁸

4. Usporedba ostalih kaštela s lupoglavskim

„Kaštel Lupoglav smješten je na istaknutom položaju, na brežuljku na 530 m nadmorske visine, što ga čini jednim od viših kaštela na području Istre. Ovaj položaj pružao je stratešku prednost, jer se kontroliraju dvije ključne prometnice koje su povezivale različite dijelove Istre.“¹⁹ Kaštel je imao različite vlasnike tijekom povijesti, uključujući već spomenute obitelji Eberstein, Brigido i Herberstein. Obitelj Brigido zaslužna je za izgradnju novog kaštela u 17. st. Kaštel Lupoglav, poput mnogih drugih istarskih kaštela, danas je u ruševnom stanju. Novi kaštel Lupoglav, koji je bio u funkciji do 19. st., bio je nacionaliziran i razrušen nakon Drugog svjetskog rata.

Ovo stanje svjedoči o potrebi za obnovom i valorizacijom kulturne baštine, kako bi se očuvala i predstavila javnosti. Kaštel Lupoglav bio je utvrđen zidinama, a oko njega su bile izgrađene četiri male kule. Ovo svjedoči o važnosti kaštela u obrambenim strategijama tog razdoblja. U usporedbi s drugim istarskim kaštelima, kaštel Lupoglav ističe se po svojoj visini, strateškom položaju i turbulentnoj povijesti s različitim vlasnicima.²⁰

4.1. Boljun

¹⁸ Slaven Bertoša, *Osebužno mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb 2011., str. 43.

¹⁹ Istra Terra Magica, Kaštel u Lupoglavu: <https://www.istriaterramagica.eu/novosti/kultura/kastel-u-lupoglavu-nekadasnji-dragulj-austrijske-istre-podno-cicarije/> (25. lipnja 2023.)

²⁰ Istarski kašteli – Povijesan putanja srednjovjekovnih kaštela Istre: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf (25. lipnja 2023.)

Kaštel Boljun ima dugu povijest koja datira unatrag do 1102. kada se prvi put spominje pod imenom Bagnoli. Tijekom povijesti Boljun je često mijenjao feudalne gospodare, što je rezultiralo promjenama u njegovom izgledom i strukturi. Novi kaštel Lupoglav, s druge strane, započeo se graditi sredinom 17. st. jer stari kaštel nije pružao potrebnu sigurnost obitelji Brigido. Novi kaštel bio je funkcionalno povezan s drugim objektima u okolini i služio je kao stambeni prostor, ali je nakon Drugog svjetskog rata bio razrušen. Arhitektonske značajke kaštela su to da kaštel Boljun ima oblik ograđenog kvadrata s dimenzijama 24 x 23 m. Tijekom vremena, njegovi zidovi su povišeni, podebljani, dodavane su nove kule i mijenjao je svoj izgled. Na zapadnoj strani kaštela nalazi se predziđe s velikom kulom. Kaštel Lupoglava ima oblik zgrade koja je okružena zidinama, s četiri male kule na zidovima. Pročelje palače bilo je raščlanjeno s pravokutnim prozorima, a glavni kameni portal bio je raskošno obrađen. Prizemlje palače bilo je za gospodarske dijelove, dok je gornji kat bio za stanovanje. Kaštel Boljun prošao je kroz različite gospodare tijekom svoje povijesti isto kao i u Lupoglavu. Kako su mu se mijenjali vlasnici, vojni značaj mu je postupno padao. Kao i drugi kašteli, Boljun je prepušten propasti. Iako oba kaštela imaju svoju povijesnu važnost, kaštel Boljun ima dužu povijest i složeniju evoluciju tijekom stoljeća, dok je novi kaštel Lupoglav bio relativno novija izgradnja koja je nakon razaranja izgubila svoj povijesni značaj.²¹

²¹ Ibid., str. 105. – 110.

Slika 7. Kaštel Boljun

Izvor: Središnja Istra: <https://central-istria.com/atrakcije/kultura/boljunski-kastel> (29. lipnja 2023.)

4.2. Dvigrad

Kaštel Dvigrad prvi put se spominje 879., kada je akvilejski patrijarh stekao jurisdikciju nad crkvom u Dvigradu. Njegov naziv zapravo označava dva grada, Dvigradom se obično smatra Moncastello jer je Castel Parentino napušten. Imao je burnu povijest s čestim promjenama gospodara i vojnim sukobima, što je dovelo do napada i uništenja. Bio je pod vlašću patrijarha do 13. st., tada dolaze grofovi Gorički, a patrijarsi ostaju samo nominalna vlast. Venecija je sve više utjecala na Dvigrad, a njihova administrativna vlast potvrđena je Statutom Dvigradskog komuna 1413. Tijekom 16. st. zaratile su Austrija i Venecija te je Dvigrad pogođen raznim bolestima. To je dovelo do iseljavanja stanovništva, a konačno je napušten 1714. Kaštel Boljun ima stariju povijest koja seže sve do 9. stoljeća i ima složeniju

evoluciju tijekom stoljeća, oba kaštela su doživjela razaranja i napuštanja, što je rezultiralo njihovim trenutnim stanjem kao arheološkog nalazišta.²²

Slika 8. Kaštel Dvigrad

Izvor: Istra.hr, Istarski kašteli: <https://www.istra.hr/hr/dozivljaji/kultura/istarski-kasteli/1160> (29. lipnja 2023.)

4.2. Kožljak

Kožljak, smješten na strmoj litici, odaje dojam nepristupačnosti već i samim imenom. Do rezidencijalnog dijela kaštela dolazi se uz pomoć stubišta uklesanog u živu stijenu, koji je dodatno zaštićen opasnim zidinama. Kaštel Kožljak nalazi se na južnim dijelovima Učke, iznad starog puta koji je nekada povezivao antičku Histriju i Liburniju. Njegovo podizanje

²² Istarski kašteli – Povijesan putanja srednjovjekovnih kaštela Istre: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf (29. lipnja 2023.)

zabilježeno je u pisanim izvorima 1102., kada ga je grof Ulrich II. Weimar – Orlamuende darovao akvilejskoj patrijaršiji.

. Kaštel Kožljak predstavlja prirodni štit, a uz to pruža impresivnu pozadinu zbog masiva Učke. Na vrhu kaštela nalazi se rezidencijalni dio s dvije polukružne kule, dok se podno kaštela nalazi romanička crkva sv. Hadrijana. Još jedan zanimljivi detalj je da je uz kaštel sačuvan i zatvor. Njegova sudbina slična je mnogim istarskim kaštelima.²³

„Česti sukobi i financijski problemi njegovih vlasnika doveli su do stalnih promjena vlasništva, a posjednici kaštela su se izmjenjivali od grofova Goričkih, Mlečana do akvilejskog patrijarha i, naravno, Austrije. Obitelj Barbo, koja je također živjela u kaštelu, djelomično je prihvatila protestantizam tijekom 16. st., a jedan od najistaknutijih zaštitnika reformacije u Istri bio je Francesco Barbo-Waxenstein. Unatoč njegovoj podršci istaknutim propovjednicima i piscima, Crkva je ubrzo protjerala sve protestantske propovjednike i pisce, prepuštajući ih inkviziciji na milost i nemilost.“²⁴

Slika 9. Kaštel Kožljak

²³ Istarski kašteli – Povijesna putanja srednjovjekovnih kaštela Istre: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf (29. lipnja 2023.) str. 94. -96.

²⁴ Ibid., str. 94. – 96.

Izvor: Istra.hr, Istarski kašteli: <https://www.istra.hr/hr/dozivljaji/kultura/istarski-kasteli/1160>
(29. lipnja 2023.)

4.3. Kršan

Viteška obitelj Chersainer, koja se nazivala po istoimenom kaštelu, igrala je ključnu ulogu u povijesti Kršana, Obitelj je vladala kaštelom od sredine 15. do sredine 17. stoljeća, oblikujući utvrdu koja je i danas prepoznatljiva. Kršan je bio često izložen napadima Venecije, ali je uspješno odolijevao, osim jednom, privremeno, 1508.²⁵

„Nažalost, povijest ovog kaštela obilježio je Gašparov potomak Juraj, notorni ubojica i tiranin, zbog čega je Venecijanska Republika izdala tjeralicu za njim zbog ubojstva venecijanskih podaniku u Labinu. Juraj od Kršana na kraju je uhvaćen u vlastitom kaštelu, a pretpostavlja se da su ga izdali njegovi vlastiti sluge. Odveden je u Kopar, središte mletačke Istre, gdje je zbog svojih zločina bio javno obješen“.²⁶

U kaštelu se dogodila zanimljiva situacija sredinom 19. stoljeća kada je Josip de Sušeni, plemić talijanskoga porijekla, otkrio dokument „Istarskog razvoda“ iz 1546., koji je napisao Levac Križanić. „Istarski razvod je značajan dokument koji svjedoči o životu i pismenosti Hrvata tijekom srednjeg vijeka.“²⁷ Nakon što je prepoznao važnost tog dokumenta, Sušeni ga je poslao Ljudevitu Gaju u Zagrebu. Gaj je potom predao dokument Anti Starčeviću, koji ga je objavio 1852.²⁸

²⁵ Istarski kašteli – Povijesna putanja srednjovjekovnih kaštela Istre: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf (29. lipnja 2023.) str. 97.

²⁶ Ibid., str. 97.

²⁷ Ibid., str. 13.

²⁸ Ibid., str.13.

Slika 10. Kaštel Kršan

Izvor: Istria-Krsan, Kaštel Kršan: <https://www.istria-krsan.com/hr/dozivi/atrakcije/kultura/720> (29. lipnja 2023.)

4.4. Momjan

„Današnji ruševni kaštel u Momjanu, poznat i kao kaštel Rota zbog obitelji Rota koja ga je posjedovala više stotina godina, ne može dočarati nekadašnju moć i bogatstvo koje je obilježavalo njegov život. Smješten iznad rijeke Dragonje, koja danas predstavlja granicu Hrvatske i Slovenije, kaštel dominira dolinom Dragonje s nadmorskom visinom od 280 m, odvojen usjekom potoka Poganja.“²⁹

Prvi put se Momjan spominje 1035., a 1102. darovan je akvilejskom patrijarhu. Gradnja utvrde započela je u prvoj polovici 13. st kada ju je patrijarh dao Devinskim grofovima. Vlasnici kaštela u Momjanu, obitelj Woscalca Devinskog i njihovi sinovi, bili su prevrtljivi i politički fleksibilni, ovisno o interesima. Često su se sukobljavali sa susjedima i ratovali, mijenjajući strane između grofova Goričkih i akvilejskih patrijarha. Kaštel je često mijenjao

²⁹ Istra.hr, Istarski kašteli: <https://www.istra.hr/hr/doziviljaji/kultura/istarski-kasteli/1160> (29. lipnja 2023.)

vlasnike, bio je založen i vraćan, ali je uvijek bio važan i spominjan. Tako su u sljedećim desetljećima njime upravljali namjesnici Pietrapelose i Goričkih grofova.³⁰

„Godine 1548. kaštel je kupio Simone Rota, član obitelji Rota iz Bergama, koji se uselio u Piran prije kupnje kaštela. Rota je preuredio kaštel u trapezoidan oblik s kvadratnom kulom, obnovio prostorije za stanovanje, izgradio kapelu Sv. Stjepana i novi kameni most. Sve do 1835. kaštel je služio kao rezidencija, dok su ga grofovi Rota kasnije prepustili vremenskim uvjetima, seleći se u udobniju palaču u selu. Zbog dugog vremenskog posjedovanja od strane obitelji Rota, kaštel je poznat i pod nazivom kaštel Rota, danas tek lijepo obnovljena ruševina podsjeća na slavnu prošlost kaštela u Momjanu.“³¹

Propadanje kaštela zaustavljeno je posljednjih nekoliko godina u okviru programa „TAKE IT SLOW“. Zahvaljujući tom programu, Istarska županija je otvorila centar „Kuća kaštela u Momjanu“. Glavna svrha ovog projekta je unaprijediti prosperitet i stvarati veće mogućnosti za održivi razvoj mediteranskih otoka, obalnih područja te unutrašnjosti u ulozi visoko specijaliziranih destinacija usmjerenih na koncept „TAKE IT SLOW“. Ovaj cilj postići će se poticanjem suradnje između različitih područja i zemalja putem prekograničnih partnerstava kako bi se ostvarile značajne promjene u načinu upravljanja ovih destinacija.³²

Iako oba kaštela imaju povijest i arhitekturu povezanu s feudalnim periodom i različite sudbine, kaštel Momjan i Lupoglav su ruševine koje su izgubile svoj nekadašnji sjaj.³³

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Istra Terra Magica, Kaštel u Momjanu: <https://www.istriaterramagica.eu/novosti/kultura/kastel-u-momjanu/> (22. kolovoza 2023.)

³³ Ibid.

Slika 11. Kaštel Momjan

Izvor: Istra.hr, Istarski kašteli: <https://www.istra.hr/hr/dozivljaji/kultura/istarski-kasteli/1160> (29. lipnja 2023.)

4.5. Paz

Za kaštel Paz se pretpostavlja da je podignut u 11. st. U početku je bio u vlasništvu akvilejskog patrijarha od 1102., pa sve do kraja 13. st. „Međutim, nakon toga, akvilejski patrijarh Raimondo della Tore zauzima Paz iz Lupoglavske gospoštije i daje ga plemiću Ulrichu, čije je podrijetlo bilo sporno. Prvi pouzdani podatak o vlasnicima kaštela datira iz 1461., kada njime vlada Jurij Pazar, koji daje oslikati crkvicu sv. Vida na groblju.“³⁴

Kasnije kaštelom vladaju različiti vlasnici, poput Baltazara Waldersteina. Nakon njega, njegov nasljednik je kći Barbara, koja je udana za Bernardina Barba Kožljačkog. Njihov sin Messaldo odlučuje se za temeljitu obnovu kaštela 1570., dodajući strjelice za vatreno oružje i pretvarajući cijeli kompleks u izgled utvrđenog dvora.³⁵

³⁴ Istra.hr, Istarski kašteli: <https://www.istra.hr/hr/dozivljaji/kultura/istarski-kasteli/1160> (29. lipnja 2023.)

³⁵ Ibid.

Zanimljivo je da su Messaldo i njegova obitelj, svi osim jednog sina, prešli na protestantizam tijekom reformacije. Međutim, nisu ga uspjeli obratiti, a Messaldo je ubio svog sina i bio kažnjen dželatovom sjekirom 1589. Paz su naslijedili preostali sinovi, dok ga je unuk Sigmundovog najmlađeg sina, Franz Karl Balbo, 1665. prodao vojvodi Johannu Wicardu Auerspergu.³⁶

Slika 12. Kaštel Paz

Izvor: Tibi Dabo, kaštel Paz: <https://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/kastel-paz/>
(23. kolovoza 2023.)

4.6. Petrapilosa

„Kaštel Petrapilosa, poznat i pod nazivom Kostel, smješten je zapadno od Buzeta, iznad doline Bračane. Ime vjerojatno dolazi od morfologije i raslinja područja na kojem se nalaze ruševine, što u prijevodu znači „kosmati kamen“. Kaštel se gradi i adaptira u 13. St. pod njemačkom viteškom obitelji de Petrapilosa, a prvi vlasnik zabilježen je kao Vulingius de

³⁶ Ibid.

Petrapilosa. U 14. st., nakon pada akvilejskog patrijarha, Istra dobiva svoj mletački dio i Pazinsku knežiju, koja od 1374. pripada Habsburgovcima. Petrapilosa je onda dio Venecije, a Mlečani su utvrdu predali obitelji Gravisi 1440. Ta obitelj će ostati u vlasništvu kaštela sve do propasti feudalnih odnosa 1869. Kaštel je okružen zidinama, a stambeni dio je izgrađen na zapadnoj strani. Zidovi dosežu izvornu visinu s tri stambena kata, dok je glavna kula, koja je ponekad služila za stanovanje, sačuvana u izvornoj visini s 4 kata. Na zapadnom zidu nalazi se kamena ploča s rupom u sredini, poznata kao latrina, koja je označavala preteču današnjeg WC-a.³⁷ Od 1999. do 2019. poduzeti su značajni naponi kako bi se obnovila i sačuvala kroz proces konstruktivne sanacije i konzervacije njezinih zidova. Cilj projekta usmjerenog na pristup i prezentaciju utvrde Petrapilosa bio je oblikovanje novih arhitektonskih elemenata s namjerom omogućavanja pristupa njenim gornjim razinama, kao i stvaranje uvjeta za organizaciju kulturnih događanja na tom povijesnom mjestu. Pri tome se vodilo računa o izazovima koji proizlaze iz udaljenosti lokacije te su novi arhitektonski dodaci izrađeni od materijala koji zahtijevaju minimalno buduće održavanje. Konstrukcija nosivih elemenata izvedena je koristeći samozaštitni čelik, dok su taktički elementi, poput klupa, podova i stepenica, izrađeni od izdržljivog čvrstog drva. Ovim inovativnim pristupom utvrda Petrapilosa postaje živo mjesto koje osigurava trajnu vezu između prošlosti i sadašnjosti te pruža platformu za oživljavanje kulturne baštine na samom mjestu.³⁸ Kaštel ima svoju povijest i važnost, a povezan je s obitelji de Petrapilosa, vlasnicima i graditeljima ovog utvrđenja. S druge strane, kaštel Lupoglav, izgrađen u 17. st., pripada obitelji Brigido koja je vladala Lupoglavom. Obje obitelji imale su važnu ulogu feudalnih gospodara i povijesti kaštela u ovom području.

Kaštel je kontinuirano bio obitavalište pretežito vojnika, a povremeno je privlačio i plemstvo. U cilju zadovoljavanja njihovih vjerskih potreba, u prvoj polovici XIII. st. izgrađena je crkvica sv. Marije Magdalene. Stanovnici koji nisu bili u kaštelu često su koristili crkvu sv. Antuna Opata, smještenu podno utvrde. Arhitektonske karakteristike crkvice sv. Marije Magdalene uključuju nepravilan četvrtasti plan s upisanom četvrtastom aspidom, pokrivenom bačvastim svodom. Na pročelju crkvice, usred glavnog ulaza, ističe se visoka preslica koja nosi jedno zvono. Unutar crkvice jedini preostali elementi crkvenog namještaja su zidane klupice. Tijekom istraživanja 1995. otkriveni su rijetki fragmenti fresaka, među kojima su identificirani ostaci glagoljskih i latiničnih natpisa. Ovi ulomci fresaka datiraju u drugu polovicu XV. st. S

³⁷ Darko Darovec, *Petrapilosa*, Koper 2007., str. 13.

³⁸ Istrapedia, Kostel (Pietrapelosa): <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1457/kostel-pietrapelosa> (22. kolovoza 2023.)

prestankom naseljavanja kaštela, izgubila se i uloga crkvice; posljednje bogoslužje u njoj održano je 1793 ³⁹

Slika 13. Kaštel Petrapilosa

Izvor: TZ Buzet, <https://www.tz-buzet.hr/hr/kultura/znamenitosti/kastel-pietrapelosa> (29. lipnja 2023.)

4.7. Rašpor

Kaštel Rašpor je nekad bio poznat kao „ključ čitave Istre“ zbog svoje lokacije. Pretpostavlja se da je kaštel izgrađen oko 1000. godine, a prvi pisani izvori spominju ga u 13. stoljeću pod raznim inačicama imena kao Raspurch ili Rasburg. Prvi vlasnik kaštela bio je Filip Rašporški, pripadnik obitelji Visgoni iz Trsta, koji je dobio kaštel od svog strica, tršćanskog biskupa Arlonga. Kaštel je tijekom vremena imao turbulentnu povijest povezanu s financijskim poteškoćama i promjenjivim vlasnicima. U 14. stoljeću kaštel je bio u vlasništvu goričkih grofova, a nakon njihovih otplaćenih dugova, predan je u miraz Ani, kćeri kneza Jurja

³⁹ Istrapedia, Kostel (Pietrapelosa): <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1457/kostel-pietrapelosa> (22. kolovoza 2023.)

Krbavskog. Ana je više puta davala kaštel u zajam Veneciji zbog novčanih problema. Konačno, 1402., njezina braća prodaju kaštel Veneciji za 20 000 dukata.⁴⁰

Kao i kaštel Rašpor, i kaštel u Lupoglavu imao je svoje vlasnike koji su se često mijenjali tijekom povijesti. Kaštel u Lupoglavu izgrađen je polovicom 17. stoljeća od strane obitelji Brigido. Oba kaštela bila su u posjedu različitih vlasnika i bila su povezana s povijesnim događajima i turbulentnim razdobljima. Oba su također bila važna strateška mjesta, igrajući ulogu u obrani i nadzoru nad određenim područjima. Iako su se kašteli Rašpor i Lupoglav nalazili na različitim lokacijama, njihova povijest pokazuje slične obrasce promjena vlasništva i političkih utjecaja. Oba su kaštela bila svjedoci mnogih povijesnih događaja i imaju važno mjesto u lokalnoj povijesti Istre.

Slika 14. Kaštel Rašpor

Izvor: Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/3647/raspor> (29. lipnja 2023.)

4.8. Svetvinčenat / Savičenta

Svetvinčenat, poznat po svom kaštelu, ima bogatu povijest koja seže sve do 10. stoljeća. Kaštel u Svetvinčentu prvi se put spominje u dokumentu Otona II. iz 983., no tada nije bilo naznaka o njegovom postojanju. Kasnije, u 13. stoljeću, akvilejski patrijarh Volchero dodjeljuje posjed

⁴⁰ Slaven Bertoša, *Rašpor i Rašporski kapetanat*, Pazin 2005., str. 23. -29.

obitelji Sergijevaca, poznatijim kao Castropola, koja započinje izgradnju kaštela. Današnji izgled kaštela dobiva tijekom vladavine mletačke obitelji Morosini.⁴¹

Slično kao i Svetvinčenat, kaštel u Lupoglavu ima svoju povijest koja seže stoljećima unatrag. Također, kaštel u Lupoglavu izgrađen je u 17. stoljeću od strane obitelji Brigido. Oba kaštela su svjedoci mnogih događanja i promjena vlasništva tijekom vremena, a oba su igrala važnu ulogu u obrani i nadzoru nad svojim područjima.⁴²

Valorizacija kaštela Svetvinčenat može poslužiti kao primjer kako i kaštel u Lupoglavu može privući turiste i posjetitelje. Kaštel u Svetvinčentu postao je turistička atrakcija zahvaljujući bogatoj povijesti, legendama o konjičkoj igri i vještici Mare Radoslović, te atraktivnom izgledu s tri kule i glavnim ulazom koji se nekad prelazio pokretnim mostom. Na sličan način, kaštel u Lupoglavu može istaknuti svoju povijest i posebnosti kako bi privukao posjetitelje.

Valorizacija kaštela u Lupoglavu može se temeljiti na pričama o prošlosti kaštela, legendama i zanimljivim događajima koji su se tamo odvijali. Turistička promocija može uključivati organizaciju kulturnih događanja, povijesnih rekonstrukcija, konjičkih igara i izložaba, kako bi se oživjela povijest i stvorila posebna iskustva za posjetitelje. Osim toga, kreativno uređenje i interpretacija kaštela mogu dodatno obogatiti turističku ponudu i privući znatiželjnike da istraže i nauče o lokalnoj baštini.

Slično kao što je i Svetvinčenat uspješno valorizirao svoj kaštel, Lupoglav može iskoristiti svoju bogatu povijest i arhitekturu kaštela kako bi privukao turiste i promovirao svoj kulturni identitet.

⁴¹ Boris Vučić, Kaštel u Svetvinčentu, *Vjesnik istarskog arhiva*, Vol. 6-7 (1996.-1997.), Pazin 2001., str. 107.-150.

⁴² Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska - Hrvatska 2004.-2006., *Istarski kašteli – I castelli Istriani*, Revitas, 2007., str. 66.

Slika 15. Kaštel Svetvinčentu

Izvor: Kaštel Morosini – Grimani Svetvinčenat,; <https://grimanicastle.com/hr> (29. lipnja 2023.)

4.9. Šumber

Kaštel Šumber smješten je na mjestu stare gradine u istočnom dijelu Raške doline i ima bogatu povijest koja ide do 13. stoljeća. Prvi spomen kaštela datira iz 1260., kada ga akvilejski patrijarh predaje obitelji Schoenberg, koja spada među vazale goričkih grofova. Nakon što obitelj Schoenberg ostaje bez muških nasljednika, kaštel prelazi na kćer Annu Schoenberg, koja ga prodaje Jurju Kerstleinu, vladaru Kršana, 1444. Tijekom povijesnih sukoba između Mletačke Republike i Austrije, kaštel Šumber mijenja vlasnike više puta. Gašpar Kerstelein gubi Kršan i Šumber 1508., ali mu se vraćaju 1509. Kako bi popravio svoje posjede, prodaje kaštel Šumber Herbersteinima iz Lupoglava 1515. No, nakon toga, Šumber je ponovno u posjedu Ferdinanda Habsburškog, koji ga daje senjskom kapetanu Petru Kružiću. Nakon njegove smrti 1537., kaštel Šumber nasljeđuje Margareta, njegova kći koja je bila udana za Ivana Sinkovića. Kaštel ostaje u obitelji Sinković sve do Uskočkog rata 1615. do 1618., kada trpi razaranja u sukobima. Nakon tih nemira, austrijski general Baldassar Maarradas y Vicque preuzima kontrolu nad velikim dijelom istarskih posjeda, uključujući i kaštel Šumber. Sredinom 17. stoljeća kaštel prelazi u vlasništvo obitelji Brigido, kada ga Pompeo II. Brigido

kupuje od Antona von Eggenberga. Obitelj Brigido će posjedovati kaštel Šumber sve do kraja 19. stoljeća. Uspoređujući kaštel Šumber s kaštelom Lupoglav, oba kaštela imaju bogatu povijest i mijenjali su vlasnike tijekom stoljeća. Oba kaštela bila su središta lokalne vlasti i imala su važnu ulogu u obrani svojih područja. Kaštel Šumber je također pretrpio razaranja tijekom sukoba, što je slično kao i u Lupoglavu tijekom mletačko-austrijskih sukoba. Kroz valorizaciju i promociju svojih povijesnih priča, oba kaštela mogu privući posjetitelje te tako oživjeti svoju baštinu.⁴³

Slika 16. Kaštel Šumber

Izvor: Tibor – Pula: <https://tibor-pula.blogspot.com/2020/04/kastel-sumber-sumberg-somberg-schonberg.html> (29. lipnja 2023.)

5. Valorizacija lupoglavskog kaštela

U ovom poglavlju opisat će se turistički potencijal koji kaštel u Lupoglavu ima, konkretno opisat će se na koji način bi se mogao valorizirati kako bi imao turistički značaj. Autorica

⁴³ Željko Sirk, Paz, *Nova Istra - časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, Pula zima 2002./2003., str. 219.-220.

navodi prijedloge za unapređenje kaštela. Proces valorizacije kaštela postaje od ključne važnosti kako bi se očuvala njihova autentičnost, istaknula kulturna baština koju predstavljaju te kako bi se ovi spomenici pretvorili u atraktivne destinacije za turizam i kulturnu razmjenu. Valorizacija kaštela ima za cilj preobraziti ove povijesne građevine u žive kulturne centre, očuvati njihovu prošlost i pružiti im novu svrhu u suvremenom društvu.

5.2. Muzej obitelji Brigido

Kroz stoljeća, kaštel Lupoglav proživljavao je uspone i padove, a njegova povijest obilježena je s mnogo obitelji koje su ga posjedovale i uređivale prema svojim potrebama. Obnova i restauracija ovog impozantnog spomenika bila bi prvi korak u njegovoj valorizaciji. Oštećeni zidovi, tornjevi i unutrašnjost pažljivo bi se obnovili kako bi sačuvali autentičnost i povijesnu vrijednost kaštela.

Muzej obitelji Brigido zamišljen je kao višenamjenski kulturni centar koji će posjetiteljima omogućiti uvid u povijest i život obitelji Brigido, ali i obogatiti turističku ponudu ovog područja. Izložbeni prostori muzeja prikazivali bi različite aspekte života i povijesti obitelji, tematski obrađujući različita povijesna razdoblja, vlasnike kaštela, arhitektonske detalje te kulturni i društveni utjecaj obitelji na lokalno područje.

Kako bi posjetitelji dublje razumjeli povijesti i kulturu povezanu s Kaštelom, muzej bi sadržavao bogatu arhivsku građu, pisma i dokumente koji oslikavaju život obitelji kroz stoljeća. Interaktivni eksponati, poput digitalnih projekcija i holograma, oživjeli bi atmosferu prošlih vremena i omogućili posjetiteljima da se povežu s prošlošću na jedinstven način.

Edukativni programi bili bi sastavni dio muzeja, uključujući različite radionice, predavanja i vodstva kroz muzej, posebno prilagođene različitim dobima posjetitelja. Osim toga, lokalno stanovništvo igralo bi ključnu ulogu u procesu valorizacije, uključujući ga u obnovu kaštela i organizaciju događaja, čime se potiče osjećaj pripadnosti i ponosa prema vlastitoj kulturnoj baštini.

Popratni turistički sadržaji bili bi neizostavni dio muzeja. Suvenirnica s proizvodima lokalnih umjetnika omogućila bi posjetiteljima da ponesu sa sobom autentične suvenire. Cijena ulaznica za muzej bila bi prilagođena kako lokalnom stanovništvu, tako i turistima, kako bi svi mogli uživati u ovom vrijednom kulturnom doživljaju. Financiranje bi se osiguralo iz više

izvora – dijelom od ulaznica, dijelom od donacija i potpora lokalnih i državnih institucija te kroz turističke i kulturne subvencije.

Pridružujući se uspješnim primjerima iz Hrvatske koji su valorizirali svoje kaštele u muzeje ili kulturne centre, Muzej obitelji Brigido u kaštelu Lupoglavu mogao bi postati istinski kulturni dragulj regije. Obogaćivanjem turističke ponude i poticanjem suradnje s lokalnim stanovništvom, kaštel Lupoglav postao bi privlačno odredište koje bi posjetiteljima pružilo nezaboravno iskustvo i dublje razumijevanje povijesti i kulture ovog kraja.

5.3. Kulturni centar Lupoglav

Kaštel Lupoglav, preobražen u atraktivno kulturno središte, dobio bi naziv Kulturni centar Lupoglav. Ovaj naziv naglašava njegovu novu namjenu kao mjesta koje okuplja umjetnost, kulturu i tradiciju regije. Kulturni centar Lupoglav bio bi otvoren i inkluzivan prostor namijenjen posjetiteljima svih dobnih skupina, lokalnim stanovnicima i turistima, koji bi mogli uživati u raznolikom kulturnom programu i izložbama.

Središnji prostor kaštela, koji je nekada služio kao glavni dvor, sada bi bio uređen kao glavna izložbena galerija. Ova galerija prikazivala bi stalne i privremene izložbe lokalnih umjetnika, ali i gostujuće umjetničke ansamble iz Hrvatske i svijeta. Umjetnička djela različitih žanrova, od slika i skulptura do fotografija i instalacija, oživjela bi prostor kaštela i stvorila jedinstveno iskustvo za posjetitelje.

U prostorijama koje su nekad služile kao rezidencijalni dio kaštela organizirali bi se različiti kulturni događaji i edukativni programi. Tu bi se održavale radionice slikanja, kiparstva, keramike i drugih umjetničkih tehnika, koje bi bile otvorene za lokalno stanovništvo i posjetitelje svih dobnih skupina. Osim toga, organizirala bi se i predavanja o povijesti kaštela, umjetnosti i kulturnoj baštini regije.

Kulturni centar Lupoglav također bi bio domaćin raznih glazbenih, plesnih i kazališnih izvedaba. Prostor unutar kaštela prilagodio bi se za održavanje koncerata, kazališnih predstava i plesnih programa te bi bio opremljen modernom tehnikom i osvjetljenjem kako bi se osiguralo vrhunsko iskustvo za posjetitelje.

Dio prihoda od prodaje ulaznica i suvenira koristio bi se za održavanje kaštela i organizaciju kulturnih programa, dok bi se dodatna sredstva mogla osigurati kroz podršku lokalne zajednice, sponzorstva i potpore od stranih lokalnih nacionalnih kulturnih institucija.

Sve navedeno zajedno stvorilo bi jedinstveno kulturno odredište u srcu Lupoglava, koje bi privuklo posjetitelje iz cijele Hrvatske i svijeta. Kulturni centar Lupoglav postao bi ne samo mjesto umjetnosti i kulture već i središnje mjesto koje slavi kulturno nasljeđe i identitet regije oživljavajući povijest kaštela i obitelji Brigido za buduće generacije.

ZAKLJUČAK

Lupoglav, mjesto smješteno na samom raskrižju važnih prometnih puteva, gdje se odvaja put koji vodi prema središtu poluotoka, prometno je povezan s Trstom i Rijekom. Danas je Lupoglav administrativno sjedište općine koja obuhvaća veliko područje, protežući se od obronaka Učke i Ćićarije na sjeveru do Boljanskog polja na jugu. Ovo naselje obiluje novijim samostojećim kućama, raspoređenim uz glavnu prometnicu, no primjetno je da mu nedostaje karakteristična vertikala zvonika koja bi nas, kao što je uobičajeno u drugim dijelovima Istre, odmah ukazala na centar naselja.

Novi kaštel smješten je u dvorištu okružen zidinama, koje su imale četiri niske uglaste kule. Unutar kaštela još uvijek se mogu vidjeti ostaci pročelja s nizom jednostavnih, pravokutnih prozorskih otvora, dok je glavni portal raskošnije izgrađen. Nažalost, međukatne konstrukcije prvog i drugog kata sada su znatno oštećene. Unutar kaštela još se mogu vidjeti i ostaci geometrijskih stropnih štukatura, zidnih oslika, kao i inventar kućne kapele.

U radu se spominju plemićke obitelji koje su imale velik utjecaj na kaštel. Svaka obitelj koja je u nekom trenutku boravila i bila vlasnik kaštela u Lupoglavu važan je dio povijesti tog mjesta. Također se kroz rad pokušalo prikazati koji utjecaj ima kaštel na lokalnu zajednicu i njezinu kulturu.

Kaštel Lupoglav, sa svojom bogatom poviješću, impozantnom arhitekturom i kulturnim vrijednostima, predstavlja važan spomenik prošlosti te ima potencijala za unapređenjem u svrhu kulturnog centra i atraktivnog odredišta za posjetitelje i ljubitelje povijesti.

POPIS LITERATURE

1. Knjige

1. Bertoša, Slaven, *Osebužno mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Srednja Europa, Zagreb 2011.
2. Bertoša, Slaven, *Rašpor i Rašporski kapetanat*, Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2005.
3. Darovec, Darko, *Petrapilosa*, Založba Annales, Koper 2007.
4. Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska –Hrvatska 2004.-2006., *Istarski kašteli – I castelli istriani*, Revitas, 2007.

2. Zbornici

1. Marijan, Bradanović, *Novi kaštel Lupoglav*, Zbornik Općine Lupoglav 5, Lupoglav 2005., str. 57. - 61.
2. Vučić, Boris, *Kaštel u Svetvinčentu*, *Vjesnik istarskog arhiva*, Vol. 6-7, (1996.-1997.), Pazin 2001., str. 6. – 7.

3. Časopisi

1. Istarski kašteli – *Povijesna putanja srednjovjekovnih kaštela Istre*: https://www.istra-istria.hr/media/filer_public/d5/bf/d5bf7b08-9245-41a9-9826-d2c8d048f623/istarski_kasteli.pdf (29. lipnja 2023.)
2. Željko Sirk, Paz, *Nova Istra - časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, Pula zima 2002./2003., str. 219.-220.

4. Internetski izvori:

1. Istrapedia: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2959/brigido> (29. lipnja 2023.)
2. Istarska enciklopedija, Kaštel <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1328> (25. lipnja 2023.)
3. Istra Terra Magica, Kaštel u Lupoglavu: <https://www.istriaterramagica.eu/novosti/kultura/kastel-u-lupoglavu-nekadasnji-dragulj-austrijske-istre-podno-cicarije/> (29. lipnja 2023.)

POPIS SLIKA:

Slika 1. Karta istarskih kaštela.....	3
Slika 2. Grb Lupoglava.....	6
Slika 3. Veduta Lupoglava 17. st.....	7
Slika 4. Grb obitelji Brigido.....	9
Slika 5. Grb obitelji Herberstein	11
Slika 6. Kaštel Lupoglav.....	13
Slika 7. Kaštel Boljun	16
Slika 8. Kaštel Dvigrad.....	17
Slika 9. Kaštel Kožljak	18
Slika 10. Kaštel Kršan.....	20
Slika 11. Kaštel Momjan.....	22
Slika 12. Kaštel Paz	23
Slika 13. Kaštel Petrapilosa	25
Slika 14. Kaštel Rašpor.....	26
Slika 15. Kaštel Svetvinčenat	28
Slika 16. Kaštel Šumber.....	29

SAŽETAK

Kaštel Lupoglav, smješten na raskrižju važnih prometnih puteva u blizini Učke i Ćićarije, predstavlja važan spomenik prošlosti. Tijekom povijesti, kaštel je bio u vlasništvu različitih plemićkih obitelji od kojih je svaka ostavila određeni utisak na njegov razvoj. Najviše se istaknula obitelj Brigido u 16. i 17. Stoljeću, za čijeg je vlasništva kaštel najviše razvijao. Kroz analizu dostupne literature o kaštelu Lupoglavu prikazana je arhitektura i obnova kroz povijest. Rad ističe važnost kaštela kao simbola srednjovjekovlja Istre i njegov utjecaj na definiranje naselja kao grada.

Kroz rad se također spominju odabrani kašteli u Istri te ih se uspoređuje s kaštelom Lupoglav, radi boljeg razumijevanja arhitekture, kulturne vrijednosti i značaja za lokalnu zajednicu u ono vrijeme. Novi kaštel, izgrađen u 17. st., obiluje impozantnom arhitekturom i kulturnim vrijednostima, no trenutno je u lošem stanju i ne iskorištava se njegov turistički potencijal.

S obzirom na sve navedeno, cilj rada je istražiti povijest i značaj kaštela Lupoglava te potaknuti njegovu valorizaciju kako bi se očuvala kulturna baština i potaknuo turizam u regiji.

Ključne riječi: kašteli, plemićke obitelji, kulturna baština, Istra, arhitektura, očuvanje kulture

SUMMARY

Lupoglav Castle, situated at the intersection of important transportation routes near Učka and Ćićarija, represents a significant historical monument. Throughout history, the castle has been owned by various noble families, each of which left a distinct mark on its development. The Brigido family stood out the most in the 16th and 17th centuries, during which the castle experienced its most significant growth under their ownership. Through an analysis of available literature on Lupoglav Castle, the architecture and historical restoration of the castle are presented. The paper emphasizes the castle's importance as a symbol of medieval Istria and its impact on shaping the settlement into a town.

The paper also mentions selected castles in Istria and compares them to Lupoglav Castle to better understand their architecture, cultural significance, and importance to the local community at that time. The new castle, constructed in the 17th century, boasts impressive architecture and cultural value; however, it is currently in a deteriorated state and its tourism potential remains untapped.

Given all the aforementioned points, the aim of the paper is to explore the history and significance of Lupoglav Castle and to promote its valorization in order to preserve cultural heritage and stimulate tourism in the region.

Keywords: castles, noble families, cultural heritage, Istria, architecture, cultural preservation

Sažetak pregledala: Natalija Smrtić, mag. oec. et mag. psych., predavač